

HUMAK[®]

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Digitalisaation aallonharjan ratsastajat ja haaksirikkoiset

Merja Kylmäkoski & Anu Järvensivu

Merja Kylmäkoski & Anu Järvensivu

Digitalisaation aallonharjan ratsastajat ja haaksirikkoiset

ISBN 978-952-456-417-5

ISSN 2343-0664 (painettu)
ISSN 2343-0672 (verkkajulkaisu)

Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja, 140.
© Humanistinen ammattikorkeakoulu, 2022, Helsinki

Taitto: Emilia Reponen

Digitalisaation

aallonharjan

ratsastajat ja

haaksirikkoiset

Merja Kylmäkoski

Nuorisotyön yliopettaja,
Humanistinen ammattikorkeakoulu

Anu Järvensivu

Työyhteisöjen kehittämisen yliopettaja
Humanistinen ammattikorkeakoulu

Digitalisaatio nähdään mahdollisuutena vahvistaa yksilöiden ja yhteisöjen osallisuutta yhteiskunnassa sekä yhdenvertaisuutta julkisessa palvelutarjonnassa. Eittämättä digitalisaatio on tuonut paljon hyvää tullessaan. Se on vähentänyt ajan ja paikan merkitystä palveluiden käytössä ja näin lisännyt erityisesti alueellista tasa-arvoa ja osallisuuden mahdollisuuksia kehäkolmosen ulkopuolella. COVID-19 aikana digitalisaatio on myös mahdollistunut yhteiskunnan normaalien toimintojen, kuten koulunkäynnin, jatkumisen pahimpana tautihuippuna. Se tarjosi monille mahdollisuuden osallistua yhteiskunnan, oman työyhteisön ja henkilökohtaisen turvallisuuden ylläpitämiseen etätöihin siirtymällä. Teoriassa digitalisaatiolla rakennetaan yhdenvertaisuutta, mutta arjen huomiot herättävät huolta digitalisaation kelkasta putoamisvaarassa olevista. Heitä löytyy kaikista ikäryhmistä. Arjen palvelut, kuten parkkimaksut, paikallisliikenteen ratikka- ja bussimaksut sekä kaukoliikenteessä junien matkaliput, siirtyvät enenemässä määrin digitaalisiin sovelluksiin ja käteisellä maksaminen vaikeutuu. Samanaikaisesti esimerkiksi terveyspalveluiden ajanvarauksia ohjataan tekemään verkossa ja moninaiset tietojärjestelmät valtaavat työpaikat. Joillekin ihmisistä tämä on tervetullutta helpotusta arkeen, joidenkin arki hankaloituu. Heistä, joille jokapäiväisten asioiden hoitaminen on käynyt vaikeaksi digitalisaation myötä tulisi kantaa huolta.

Case Kela-kortti

Yle uutisoi (11.2.2022.) Kelan suunnittelevan Kela-korttien lopettamista. Uudistusta kuvattiin uutisessa historialliseksi. Tulevaisuudessa henkilöllisyyden voi mahdollisesti todentaa apteekissa henkilökortilla, passilla, ajokortilla tai tulostetulla

lääkereseptillä – jos sattuu omistamaan tulostimen - tai ehkä älypuhelimien sovelluksella. Mahdollisen uudistuksen aikataulu ei ole vielä tiedossa, mutta sen aiheellisuutta perustellaan sillä, että Kela-kortti on digitaalisessa maailmassa menettänyt merkitystään. Oletettavasti myös vuosittain postitettavat 360 000 – 400 000 Kela-korttia ovat merkittävä kuluerä, mikä puoltanee uudistusta.

Kela-kortilla todennettavat erityiskorvaukset eivät koske kaikkia eikä Kela-korvausten omavastuu lääketoimista ylitä kaikille. Myös Kela-taksin käyttäminen ilman Kela-korttia on mahdollista sitä tarvitseville. Silti, onko uudistuksen suunnittelussa mietitty riittävästi sen vaikutuksia kansalaisille? Kela-kortin kiistattomia ansioita on sen yhdenvertaisuus. Kela-kortin saavat automaattisesti kaikki Suomen sairastamattomien piiriin kuuluvat. Se on myös maksuton. Henkilökortti, passi ja ajokortti ovat maksullisia. Henkilökortti ja passi on myös uusittava viiden vuoden välein. Mikäli ajokortti on uusittava, esimerkiksi tietojen muuttumisen takia, uusiminen on maksullista. Lisäksi ajokortista syntyy ikääntymisen myötä ajoterveyden todentamisesta seuraavia kuluja. Toki ajokortti hankitaan ensisijaisesti todisteeksi ajo-oikeudesta eikä henkilöllisyydestä.

Kaupungistunut elämäntapa, ilmastotietoisuus ja isoimmissa kaupungeissa sujuva joukkoliikenne vähentävät tarvetta yksityisautoiluun ja ajokorttiin. Isoimmilla paikkakunnilla on myös havaittavissa kaupunkisuunnittelussa trendi vähentää parkkipaikkoja keskustassa ja uusiin asuinrakennuksiin ei automaattisesti rakenneta parkkitilaa. Myös auton parkkikulut kasvavat ja pysäköintisovellusten käyttö on hallittava. Tulevaisuudessa se, ryhmä, jolla on ajokortti ja joka pystyy yhdistämään erilaisia palveluita ajokorttiin voi olla merkittävästi pienempi. Kela-korttien ehkä

poistuessa yhä useampi joutuu todennäköisesti hankkimaan erillisen ja maksullisen henkilökortin.

Kela-kortti on yksittäinen tapaus, jossa konkretisoi- tuu perinteisen ja digitaalisen palvelunkäyttämisen ero. Monelle asia voi olla merkityksetön, mutta osal- le perinteisistä tavoista käyttää palveluita luopumi- nen voi olla todellinen ongelma. Seuraavissa luvuis- sa tarkastellaan esimerkkiryhmiä, joille palveluiden digitalisaatio voi tuottaa hankaluuksia.

Nuoret ovat diginatiiveja, heille digitaalinen arki on luontevaa – vai onko?

Tilastokeskuksen (2019) mukaan 16-24-vuoti- aista 98 % käyttää nettiä puhelimella. Nuorista puhutaan diginatiiveina, jotka hallitsevat netin ja älylaitteiden käytön jo ennen kuin oppivat lu- kemaan. Todellisuudessa ei ole olemassa homo- geenistä, yhtenäistä nuorisoa. Nuoret ovat yksi- löitä ja heidän tilanteensa ovat hyvinkin erilaisia. Kaikkia eivät digitaaliset palvelut edes kiinnosta ja verkossa harjaannutaan enemmänkin sosi- aalisessa mediassa viihtymiseen kuin asioiden hoitamiseen. Taloudelliset seikat taas voivat es- tää joidenkin nuorten digitaalisen elämän, esi- merkiksi etsivä nuorisotyö kohtaa nuoria, joilla ei ole puhelinta. Tilastokeskuksen (2021) mukaan kaksikymppiset nuoret olivat vuonna 2020 ainoa ikäryhmässä, jossa pienituloisuus ei vähentynyt. Osalla nuorista taloudelliset syyt hankaloittavat varmasti digipalveluiden käyttöä.

Nuorten digipalveluiden este voi olla myös pank- kitunnusten puuttuminen. Esimerkiksi koron- arokotuksen ajanvaraus ei kaikille nuorille ole onnistunut puuttuvien pankkitunnusten vuoksi. Pankkitunnukset voivat puolestaan joutua jää- mään saamatta puuttuvan henkilötodistuksen vuoksi, jolloin törmätään henkilöllisyyden todistavan do- kumentin maksullisuuteen ja siten taloudellisiin esteisiin tiellä digitalisaatioon. Nykylainsäädäntö takaa pankkitunnukset myös maksuhäiriöisille, mutta pankkitunnusten käyttöön tarvittavan pu- helin- ja nettiliittymän ostamista tai vaihtamista maksuhäiriömerkintä voi vaikeuttaa. Jälleen mat- ka digitalisaatioon ja digipalveluihin voi takkuilla.

Paikka työelämässä vaikuttaa digitaitoihin

Eläköityminen tai muuten työelämän ulkopuolel- le jääminen vaikuttaa mahdollisuuksiin tutustua erilaisiin uusiin työelämässä käytettäviin sovel- luksiin, joiden toimintalogiikkaan perehtyminen helpottaa muidenkin sovellusten käyttämistä. Sa- moin monet arjessa tarpeelliset ohjelmistot löyty- vät koneelta työsuhteen myötä ja vastaavasti ne poistuvat työsuhteen katketessa. Silti, edes työ- elämässä oleminen ei tuota kaikille samanlaisia digitaitoja tai -valmiuksia.

Tilastokeskuksen Digiajan työelämä - työolotut- kimuksen tuloksia 1977-2018 mukaan 90 % pal- kansaajista käyttää jotakin digitaalista sovellusta työssään (Sutela, Pärnäinen & Keyriläinen 2019, 85). Suomalaisilla työpaikoilla käytetään chattia, sähköisiä työtiloja, organisoidaan työtä sovellus- ten avulla sekä kokoustetaan ja keskustellaan

etäyhteyksien välityksellä usein (mt., 83). Tämä ei kuitenkaan koske samalla tapaa kaikkia työpaikkoja, ammattialoja tai työntekijäryhmiä. Esimerkiksi monessa tehtaassa tuotannon työntekijät eivät ole minkäänlaisissa kosketuksissa läppäreiden tai verkkoviestintäsovellusten kanssa. Eri henkilöstöryhmien työn verkkovälitteisyyden aste-erot ja tähän linkittyvä eriarvoisuus konkretisoituivat näkyviin pandemiatilanteessa. Kun toimihenkilöt siirtyivät etätöihin, tuotantotyöntekijöille jaettiin maskit. Suomi jakautui hetkessä niihin, joille etätö oli mahdollista ja niihin, joille se ei ollut. Jälkimmäisille jäivät kannettavaksi suuremmat riskit.

Niin ikään naiset ja miehet harjaantuvat työelämässä erilaisten sovellusten käyttöön. Työelämän sukupuolittuneisuus ja ammatillinen segregatio näkyvät työolotutkimuksessa siten, että naiset käyttävät tyypillisemmin sovelluksia, joilla hoidetaan asiakkaiden ajanvarauksia tai kerätään tietoa heidän terveydentilastaan tai he toimivat työtehtävissä, joihin liittyy sosiaalisen median (Twitter, Facebook, Instagram) käyttö (mt., 85). Miehillä tyypillisemmissä teollisuuden ja teknologian tehtävissä digitalisaatio taas saattaa konkretisoida esimerkiksi yhteistyönä robotin kanssa tai prosessien etävalvontana. Työolotutkimuksessa todetaankin, että eri ammateissa digitalisaatio

tarkoittaa eri asioita. Osalle työntekijöistä digitalisaatio ja digivälineet ovat arkipäivää, toisten työssä digitalisaatio ei edes juuri näy. Tutkimus nostaa esiin huolen digitaitojen pysyvistä polarisoitumisesta työelämätaidona. (Mt., 86.)

Tuomivaara ja Alasoini (2020) nostavat myös esiin digitalisaatioon liittyvän polarisaation. Heidän tutkimuksessaan identifioidaan kolme erilaista kuilua. Näistä yksi on käyttökuilu, jolla viitataan työssään digitaalisia sovelluksia käyttävien ja niiden väliseen kuiluun, joiden työssä ei käytetä digivälineitä. Toinen eli käyttötapakuilu erottaa muista ne, joilla on kyky, motivaatio ja mahdollisuus digitaalisuuden taitavaan hyödyntämiseen. Kolmas eli hyödyntämiskuilu erottaa asemaansa ja mahdollisuuksiaan yhteiskunnassa digitalisaation avulla vahvistavat niistä, joiden asema ja mahdollisuudet heikkenevät tai ovat tulossa uha-
tuiksi. (Mt., 3.)

Tähän voitaisiin lisätä vielä yksi näkökulma: teknostressi on varsin yleinen ongelma suomalaisilla työpaikoilla, mutta se ei uhkaa yhtä pahasti kaikkia. Teknostressi tarkoittaa henkistä kuormitustilaa, jossa työntekijä kokee voimavaransa puutteellisiksi suhteessa digitaalisen työympäristön vaatimuksiin. Digitalisaation myötä työ on alkanut sekoittua yhä enemmän vapaa-aikaan, työstä on tullut katkoksellista ja keskeytyvää ja osaamista on päivitettävä kaiken aikaa. Kaikkien kyvyt eivät vastaa digitalisoituvan työympäristön vaatimuksia. Juuri ennen pandemiaa tehdyssä Jyväskylän yliopiston tutkimuksessa selvisi, että lähes kolmannes yli tuhannesta kyselyvastaajasta koki työperäistä teknostressiä. Tutkimuksen mukaan teknostressi väijyy erityisesti kokeneempia työntekijöitä, jotka ovat muita suuremmassa vaarassa kuormittua ja altistua sille, eli työkokemus sinänsä ei kasvata ammatin edellyttämää

teknologiaosaamista riittävästi. (RuusuPuiston kärkiuutiset 2020.) Teknostressikin polarisoi ja polarisoituu.

Digitalisaatio ei automaattisesti tuo yhdenvertaisuutta digitaaloissa työelämässäkään eikä siksi edistä kaikkien taitoja olla aktiivisesti osallisia digitaalisessa yhteiskunnassa ja sen kehitykseen vaikuttamisessa. Oikeastaan valittu ala, työtehtävä, ikä ja sukupuoli kertovat omaa tarinaansa intersektionaalisuudesta eli miten yksilöt ja ryhmät marginalisoituvat erilaisten kasaantuvien itselle epäedullisten seikkojen tai ominaisuuksien vuoksi digitaalisessa yhteiskunnassa.

Ikääntyneet digilaitteiden käyttäjinä

Talven mittaan on jälleen nähty pakkasessa seisovia pankin käteispalveluiden jonottajia, he ovat olleet enimmäkseen ikäihmisiä. Suomen Pankin kuluttajakyselyn (maaliskuu 2021) perusteella edelleen noin 70 % käyttää käteismaksua josakin tilanteessa, vaikka korona on vähentänyt käteisen käyttöä. Kyselyn mukaan yleisimmin käteistä käyttävät vanhimmat ikäryhmät.

Vuonna 2019 suomalaisista 83 prosentilla oli jo vuonna 2019 käytössään älypuhelin ja nettiä käytettiin älypuhelimella. Kuitenkin 65 vuotta täyttäneiden ryhmässä netin käyttö puhelimella jää merkittävästi muista ikäryhmistä. (Tilastokeskuksen 2019). Tilastokeskuksen tietojen perusteella (2019) 65-74-vuotiaista 54 % käyttää nettiä puhelimella, kannattavalla tietokoneella heistä käyttää nettiä 50 % ja pöytäkoneella 27 %.

Vastaavat luvut 76-89-vuotiailla ovat 22 %, 25 % ja 14 %. Sovelluksen löytymistä näiden ikäluokkien puhelimista sopii epäillä, mikä puolestaan herättää kysymyksen siitä, miten selviävät erilaisilla sovelluksilla toimivasta arjesta.

Ongelmia digitalisaation tiellä voi tulla, vaikka pankkitunnukset, älylaite ja liittymä olisikin hankittuna ja niitä haluttaisiin ja osattaisiin käyttää. Eräs pankki suosittaa, että pankin ID-sovellus tuli ottaa heti käyttöön kahdessa eri mobiililaitteessa laitteen rikkoutumisen tai katoamisen varalta.

Pienituloisille, joita kaikista ikäryhmistä löytyy, kahden ajantasaisen laitteen hankkiminen voi olla taloudellisesti vaikeaa. Nykyään teknologian kehitys on nopeaa ja älypuhelimet ja niiden käyttöjärjestelmät vanhenevat. Älypuhelimia vaihdetaan tyypillisesti 2-3 vuoden välin, 3-4 vuotta vanhaan laitteeseen ei välttämättä ole enää mahdollista asentaa uusimpia päivityksiä, joita pankkisovelluksen käyttäminen vaatii. Jälleen pienituloisen digitalisaatio kangertelee.

Lopuksi

Osalle kansalaisista digitalisaatio ei ole palvelija vaan herra. Kehityksen kelloa on tunnetusti vaikea kääntää taaksepäin. Niistä, joille kehitys on liian nopeaa, on pidettävä huolta, jotta kukaan ei putoa joukosta. Heitä varten tarvitaan vaihtoehtoisia tapoja käyttää palveluita. Näissä vaihtoehtoisissa tavoissa tulisi ottaa huomioon, että niitä tarvitsevat ovat todennäköisimmän yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti heikommassa asemassa olevia. Toisin sanoen juuri niitä, jotka eniten tarvitsevat apua. Vastaavasti olisi nähtävä kokeneempien työtä tekevien erityiset vahvuudet ja annettava työpaikkojen henkilöstöjohtamisen käytännöissä tilaa niiden edelleen kehittymiselle ja kukoistamiselle (ks. Järvensivu & von Bonsdorff 2021). Suomalaisen yhteiskunnan arvomaailmaan kuuluu merkityksellisen ja hyvän elämän mahdollistaminen kaikille. Hyvä yhteiskunta rakentuu yhdessä tehden, myös digitaalisesti.

Lähteet

Järvensivu, Anu & von Bonsdorff, Monika 2021. Yrittäjien myöhäisuran oppiminen. Kasvatus, 52:5. Viitattu 4.3.2022. <https://journal.fi/kasvatus/article/view/114927>

Ruusupuiston kärkiuutiset 4/2020: Teknostressi lisääntyy iän ja kokemuksen. Viitattu 4.3.2022. myötä <https://peda.net/jyu/ruusupuisto/uutisarkisto/4-2020/2/tlijkm>

Suomen Pankki 2021. Korona pandemia muuttaa maksutapoja pysyvästi. Viitattu 3.3.2022. <https://www.eurojatalous.fi/fi/2021/2/koronapandemia-muuttaa-maksutapoja-pysyvasti/>

Sutela, Hanna & Pärnäinen, Anna & Keyriläinen, Marianne 2019. Digiajan työelämä - työolotutkimuksen tuloksia 1977-2018. Tilastokeskus. Viitattu 3.3.2022. https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/ytym_1977-2018_2019_21473_net.pdf

Tilastokeskus 2019. Suomalaisten internetin käyttö 2019. Viitattu 1.3.2022. https://www.stat.fi/til/sutivi/2019/sutivi_2019_2019-11-07_kat_001_fi.html

Tilastokeskus 2020. Pienituloisten määrä vähäni vuonna 2020. Viitattu 3.3.2022. https://www.stat.fi/til/tjt/2020/03/tjt_2020_03_2021-12-16_tie_001_fi.html

Tuomivaara, Seppo & Alasoini, Tuomo 2020. Työterveyslaitoksen tutkimus Digitaaliset kuilut ja digivälineiden erilaiset käyttäjät Suomen työelämässä. Työterveyslaitos. Viitattu 3.3.2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789522619488>

Yle 2022. Kela suunnittelee historiallista uudistusta – aikoo lopettaa Kela-kortit. Uutiset 10.2.2022. Viitattu 1.3.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12307701>

